

**600lerde Bizans Harp Sanatına Avar-Türk Tesiri
(Maurikiosun Strategikon'u Hakkında Mülâhazalar)***

**Samuel Szádeczky-Kardoss
Çev. Buğra ATSİZ****

1. Maurikiosun adıyla tanıdığımız askerî uzmanlık kitabı ile bağlantılı olarak kitabın yazılış târihi ve kimin tarafından kaleme alındığı hakkında bir çok soru işâreti ve problem mevcuttur.¹ Fakat gördüğüm kadarıyla uzmanların çoğunluğu bir konuda hemfikirler.² Eserin yazılışı zaman olarak 600den önceki ve sonraki on yıllara denk gelmektedir. Kitap, Bizans harp sanatının o devirdeki durumundan bahsetmektedir.

Yazar, özellikle imparatorluğa komşu olup imparatorluğun harp etme tarzına öncelikle rakip olması mümkün halklara dikkat çekmektedir.

* Makalenin orijinal künyesi şöyledir: Samuel Szádeczky-Kardoss, "Der awarisch-türkische Einfluss auf die byzantinische Kriegskunst um 600", *Studia Turco-Hungarica / Tomus V: Turcic-Bulgarian-Hungarian Relations (VIth-XIth Centuries)*, (Redigit Gy. Káldy-Nagy), Budapest, 1981, s. 63-71. Bu makale, 26 Ekim 1978'de Budapeşte'de "Göçebe Toplumlar ve Devletler" hakkındaki konferansta Macarca sunulan bildirinin geliştirilmiş ve genişletilmiş hâlidir. Konferansın düzenlenmesi ve malzemelerinin Macar dilinde basılması, Macaristan Bilimler Akademisi'nin Doğu Dilleri Bölümü ve Kőrösi-Csoma Topluluğu tarafından gerçekleştirilmiştir.

** Dr., bugra.atsiz@gmail.com. (Makale gönderim tarihi: 22.04.2020; Makale kabul tarihi: 16.05.2020)

¹ Metnin tenkitli basımı: Mauricii Strategicon edidit, Dacoromanice vertit, prolegomenis instruxit H. Mihăescu, Bucureşti 1970. Bu baskının önsözü, daha önceki literatüre ayrıntılı bir şekilde değindiği için buna burada girişmeye gerek duymuyorum. Bir önceki on yılda yapılan yayınlar için ilk önce şuna değinilmelidir: B. Zaeterova, *Les Avars et les Slaves dans la Tactique de Maurice*, Praha 1971.

² B. Barišić-B. Krekić: *Fontes Byzantini historiam populorum Jugoslaviae spectantes I.*, Beograd 1955, 128; G. Cankova-Petkova: *Fontes Graeci Historiae Bulgaricae II.*, Serdicae 1958, 272; Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica I.*, Berlin 1958, 418-419; W. Buchwald-A. Hohlweg-O. Prinz, *Tusculum-Lexikon griechischer und lateinischer Autoren des Altertums und des Mittelalters*, München 1963, 325-326; Z. V. Udalcova: *Istoriya Vizantii I.*, Moskwa, 1967, 66; I. E. *Καραγιαννόπουλος, Πηγαί τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας, Θεσσαλονίκη* 1971, 158-159.

Bahis konusu halklardan askerî bakımdan birer birim teşkil eden guruplara yazar toplu olarak “İskit” (nâdiren Hun) demek ve açıkça zamanın Avar ve Türklerini bunlardan saydığı ifâde etmektedir.³ Maurikiosun eserinde “İskit” göçebelerinden dört değişik şekilde bahsedilmektedir:

A) Bu halklar hakkında Bizans harp sanatı açısından öğretici olmayan gerçekler. Yazar bildirdiklerinden ne şekilde faydalanacağını okuyucuya bırakmaktadır. Burada uzun uzadıya Avarlar ve Türklerin devlet organizasyonu, millî karakterleri, bozkır hayatı ve harbe giderken hareket tarzı tasvir edilmektedir (XI 2, 1-18). Ayrıca “İskitlerin” püskürtüldükleri zaman geri dönmekteki çabukluk ve ustalıkları söz konusudur (XI 1, 3); bu hareketlilik Perslerin ağır ve hantal süvari ordusuyla mukayese edilmektedir.

B) Başka yerlerde göçebelerin savaşma tarzını karakterize etmekte, aynı zamanda gerektiği takdirde imparatorluk ordularının harp usüllerinin nasıl olması hakkında tavsiyelerde bulunmaktadır. Maurikios bu davranışa en mükemmel örnek olarak şubat ve mart aylarında kış aylarının sebep olduğu kıtlık dolayısıyla göçebelerin atlarının zayıf düşmüş olmalarına ve onlara saldırmanın en iyi bu zaman olduğuna işâret etmektedir (VII 1, 12); ok atmadaki ustalıklarına karşı gelebilmek için harp meydanında kendilerini en kısa zamanda göğüs göğüse savaşıma mecbur etmeye çabalamak lâzımdır. XI, 2, 19-31de (krş. V 4, 1-2) özellikle Hun-İskit halklarına karşı kullanılması gereken askerlik sanatına âit tedbirler koleksiyonu bulunmaktadır. Bu ayrıca başka bir tavsiye ile de tamamlanmaktadır; sür’atle geri dönme kabiliyetine sâhip olan İskit atlıları yanaşık düzenle tâkip edilmeliler (II 1, 11) veyâ dağınık olarak kendilerini tâkip eden İskitlere aniden dönerek cephe almalıdırlar (XI 1, 21-23). Yazar, eğer “İskit” (veyâ Pers) süvârilere karşı yenilgiye uğranılmış ise veyâ onların bir saldırısı bekleniyorsa, sıkı yanaşık düzenle geri çekilen piyâdenin ağırlıkları ortaya almasının lüzûmuna dikkat çekmektedir (VII 12a, 8). Ayrıca “İskitlerin” keşfine en tecrübeli askerlerin çıkarılmasını da tavsiye etmektedir, çünkü göçebelerin yedik

³ Maur. VII 1, 12, XI 2, 1.

atlarının sayısı tecrübesizleri gerçek kuvvetin ne kadar olduğu konusunda adam akıllı yanıltabilir (IX 5, 5).

C) Harp usülleri hakkındaki kitabın Bizanslı yazarı arada bir Doğu Romalı komutanları “İskitlerin” bazı askerî âdetlerinden titizlikle kaçınmaları konusunda da uyardığıdır. Göçebelerin vuruşmanın daha başında yenilmeleri hâlinde tekrar savaşa tutuşmaktan kaçınmadıklarını tesbit etmekte ve imparatorluk ordusunun bundan kaçınması gerektiğini söylemektedir (VII 11a, 1).

D) Nihâyetinde yazar Maurikiosun göçebelerin etkili askerî harekâtının taklit edilmesi konusunda uzun uzadıya pasajları bulunmaktadır. Meselâ ordunun bir **phalanx** formasyonunda değil, birimler hâlinde tanzim edilmesi tavsiyesinde bulunmaktadır (II 1, 6-7). Kaçar gibi yaparken birdenbire beklenmedik bir dönüşle ve pusuda bekleyen birliklerin de iştirâkiyle düşman alt edilebilir (IV 2). Korkuyormuş gibi yaparak düşmanın tetikte bulunmasını önlemek, böylece bir gece baskınıyla alt edilmesini sağlamak (IX 2, 2-3). Maurikiosun tekliflerinden bazıları da savaş sırasında köprü inşaatlarının koordinasyonu (XI 4, 17), süvâri birliklerinin tâlim tarzı (VI 2) ve askerî tâlim vazifesi gören belirli bir tarz avcılık (VII 10, 8 ve 30). Bütün bu usülleri yazar misâl ve “İskit” göçebelerinin tâkip edilmesi gereken harp sanatı vasıfları olarak okuyucuya sunuyor. Ama daha ilginç olan Maurikiosun eserinde Avar savaşçılarında fark ettiği ve aynı zamanda imparatorluk askerlerine âcilen tavsiye ettiği usûlden çok techizattır. Ufak bayraklarla süslenmiş süvâri mızrakları (I 2, 2 med.); dize kadar uzanan ve enseyi koruyan yakalı göñlek* (I 2, 2 fin. et 8), atlar için bir nev’i göğüs koruyucu zırh (I 2, 6) ve göçebe çadırın** (I 2, 10). Arkeolojik bulgular ve bilhassa sanat eserlerindeki tasvirler⁴ bizlere ‘ayân beyân göstermektedir ki bu Bizans askerî uzmanlık kitabındaki bilgiler, Türk-Avar-Hazar devrindeki göçebe halkların gerçek gözlemlerine

* Göğüslük, burada zırh anlamında kullanılıyor [B. A.].

** Yurt [B. A.].

⁴ Katalin U. Kóhalmi kitabında bu bulguları işlemektedir ki bu kitaba aşağıda bolca atıf yapılacaktır: A steppék nomádja lóhátón, fegyverben (Bozkırın atlı ve silahlı göçebeleri), Budapest 1972, 115 (“bayraklı kargı”), 116 (“ense korumalı Kazak”). Göğüs koruyucu zırhtan ve Avar çadırından bu makalede 4. ve 5. paragraflarda söz edilmiştir.

dayanmakta ve “İskit-Hun” gibi çobanlıkla geçinen halklar hakkındaki basma kalıp, sıradan lâfları (topoi) tekrarlamamaktadır.

2. Son on yıllık zaman zarfında Katalin Kóhalminin bozkır atlılarının techizâtını arkeoloji ve tasvir sanatı kaynaklarını mükemmel olarak kullanarak açıkça gösterdiği kitabında⁵, Maurikiosun da eserinin bazı yerlerinde yazarın kendisi bahsetmemekle birlikte büyük bir ihtimalle Türk-Avar tesirinin göze çarpması benim de işimi kolaylaştırdı. Meselâ aşağıda Maurikiostan alınmış olan kısım ile Türk-Avar devrinin göçebe atlısının ilmî tasviri hayrete düşürecek ve tesâdüf denilemeyecek bir benzerlik arz etmektedir. Bu meyânda Maurikios (I 2, 7) Bizans ordusunda savaş atlarının da süslenmesini şu sözlerle tavsiye etmektedir: “Kuyruk kayışına dört püskül ... bir püskül atın çenesinin altına”. Kóhalmi göçebe atlısının tasvirlerine dayanarak hemen hemen aynı şeyleri yazmaktadır:⁶ “Kuyruk kısmından sarkan püsküllerden başka bir püskül de çene altında, başlık takımından sarkabiliyordu”. Yâhut: Maurikios seçme askerlerin atlarının techizâtından bahsederken atın alınının mâdenî bir parça ile korunmasını tavsiye etmektedir (I 2, 6) ve Kóhalminin gözlemlerine göre çağdaş tasvirlerde⁷ bozkır süvârisinin savaş atının alnı maskeye benzer özel bir mâdenî madde ile kaplıdır. Dahası, Maurikiosun verdiği mâlûmatlardan (I 2, 2) Bizans askerinin zırhında kayış ve halkaların olduğunu biliyoruz ve Kóhalminin⁸ zikrettiği çağdaş bulgularda göçebelere örgülü^{***} zırhlar veyâ göğsü örten mâdenî levhalar bulunmaktaydı. Levhalar göğüs üstünde birbirini çaprazlamasına kesen kayışlarla bağlanmaktaydılar.

⁵ Bir önceki (5.) nota bkz.

⁶ A.g.e. 187, krş. 118, 123-124.

⁷ A.g.e. 118. Elbette Iustinianus dönemi Doğu Roma süvâriilerinin malzemeleri arasında da atların alnlarını koruyan parçalara denk gelinebilmektedir (Anonymus Köchly 17,3; bkz. aşağıdaki 21. not). Yine de Maurikios’un eserinin bu malzemeyle ilgili sunduğu öneride, Avarların kendilerine özgü aln koruyucularıyla ilgili bilginin rol oynadığı ihtimali göz ardı edilmemelidir.

⁸ A.g.e. 116-117 (“örgülü zırh”).

^{***} Türkçesi “kübe”, birbirine geçirilmiş ufak mâdenî halkalar [B. A.].

Bizanslı yazar ve bulguların gösterdikleri bir takım başka muhtemel bağlantılar daha az göze çarpmaktalar, ama bunlardan söz etmeden geçmek olmaz. Maurikios (I 2, 2) arkeoloji bulguları resimlerinden de görebildiğimiz gibi Türk-Avar devrinde birbirinden ayrı olarak ok ve yay sadaklarının varlığından söz etmektedir.⁹ Bizans el kitabı ok sadağının kapağında (I 2, 2 med.) bahsetmekte, bulunan numûneler o devrin göçebelerinin kapaklı ve kapaksız sadaklara sâhip olduklarına işâret etmektedirler.¹⁰ Maurikios (I 2, 2) ayrıca ok ve yay takımlarıyla birlikte kullanılan bir nev'i rendeden (yâhut eğeden) de söz etmektedir. Bulgulardan anladığımız kadarıyla bu âlet küçük bir “kemik rendesi” ile alâkalı olabilir.¹¹

3. Katalin Kóhalmi'nin değerli kitabını okurken (îtimâda değer veyâ kuvvetle muhtemel) Bizans sūvâri ve bozkır atlılarının techizâtları arasındaki ve önceki paragrafta incelediğimiz ilişkilerden bana daha önemli gelen başka bir ilişki dikkatimi çekti. Maurikios'un ordu için yazdığı el kitabında Bizans sūvâri için âcilen dikkate alınması gereken bir kural bulunmaktadır (I 2, 7): “Eyerde mutlaka iki üzengi bulunmalıdır”. Yazar, üzeninin Latince ‘scala’ dan Yunancaya geçip ‘merdiven, basamak’ anlamına gelen σκάλα kelimesi olduğunu, oradan yeni Yunancaya da geçip günümüzde de üzengi anlamında kullanılan kelimelerden biri olduğunu kaydetmektedir.¹² Avrupada arkeolojik bulgular arasında kalıcı maddeden imâl (metal) edilmiş ve Avar devri bozkır halklarına âit ilk üzeniler ortaya çıkmaktadır.¹³ Açıkça söylemese bile (*expressis verbis*) Bizanslı yazar askerler için yazdığı kitabında imparatorluk ordusunun da üzengi kullanması tâlimâtını verirken Avar savaşçıların techizâtının taklit edilmesinin faydalı olacağını imâ etmekte. Metindeki tutarlılık göz önünde tutulursa bu bağlantının

⁹ Kóhalmi, a.g.e. 104-109 (“ok ve yay sadaklarının ayrımı”).

¹⁰ Kóhalmi, a.g.e. 106 (“okların da üstü kapalıydı”).

¹¹ Kóhalmi, a.g.e. 103.

¹² Bkz. örn. F. Wendt, Langenscheidts Taschenwörterbuch der neugriechischen und deutschen Sprache. Erster Teil. Neugriechisch-Deutsch, Berlin 1978, 422.

¹³ Üzeninin kökeni ve gelişimi hakkında dikkatlice ve iyi belgelenmiş bilgiler, K. Kóhalmi'nin kitabında bulunabilir: Bkz. 88-92, 122-123, 211-213.

neden atlanıldığı kolayca anlaşılır. Üzengi (I 2, 7) hakkındaki paragraftan bir önceki cümlede (I 2, 6) ve onu tâkip eden cümlede (I 2, 8) yazar, Avarları her iki yerde de ismen zikretmekte ve pratik sebeplerden dolayı Doğu Roma ordusunun onları taklit etmesi gerektiğini söylemektedir. Aynı tavır önce savaş atının göğsünün bir zırh ile korunması ve sonra süvâri zırhının kesimiyle (“Kazaklar”ınki gibi) ilgili olarak da görülmektedir. Yazarın, üzengi hakkındaki cümlede bu techizât parçasının göçebeler dünyasından ödünç alındığından bahsetmemesi, bu gerçeğin bilindiğini farz etmesinden ve bilerek veyâ bilmeyerek Avar misâlini tekrarlamamak endîşesinden kaynaklanıyor olabilir. (Kitabın hitâb ettiği okuyucu kitlesi, yâni 600ler civârındaki imparatorluk subay sınıfı bu konuya özellikle işârete gerek kalmadan da üzengi kullanımının eski Romadan kalma bir mîras olmayıp Bizans ordusu tarafından henüz öğrenilmiş bir yenilik olduğunun farkındaydı.)

Geç antik çağ ve erken orta çağ âit Yunanca kelime haznesinin, özellikle tamamını kapsayan modern bir sözlük maalesef henüz bilimin hizmetine sunulmamıştır. Her hâl ve kârda -benim ulaşabilme imkânım dâhilinde- Yunan dilinin konuşulduğu alanda üzengiden ilk olarak Maurikiosda bahsedilmektedir.¹⁴ Böylece birinci paragrafta varılan sonuç haklı olarak desteklenmektedir: 600lerde bu askerî tavsiye ve tâlimatnâmeler kitabı yazıldığı sıralarda üzengi kullanımı henüz göçebelerden alınma yeni ve bir çığır açan teknik yenilikti. Bu sâyede at üstünde durma güvenliği ve atının hareket kabiliyeti katbekat artmıştı. Bu tesbit anlaşıldığı kadarıyla Avrupa medeniyetinin Latin dili alanının yazılı kaynak malzemesiyle de çelişmemektedir. Her ne kadar antik Latince sözlükleri¹⁵ kısmen bir kitâbeye dayanarak üzengi kelimesinin

¹⁴ C. (du Fresne) du Change, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis II.*, Lugduni 1668, 1378; R. Forrer, *Reallexikon der prähistorischen, klassischen frühchristlichen Altertümer*, Berlin-Stuttgart 1907, 775; F. Lammert, *Steigbügel: Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung ... von G. Wissowa III A (Stuttgart 1929) 2237-2238 (Maurikios’un eserini temelsiz bir şekilde 8. yüzyılın başlarına tarihlendirir).*

¹⁵ K. E. Georges-H. Georges, *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch II.*, Hannover-Leipzig 1918, 2786; Finály H., *A latin nyelv szótára (Latin dili sözlüğü)*, Budapest 1884, 1868.

Latincesinin stapia olduğunu iddiâ etmekteyse de adı geçen kitâbenin doğruluk derecesi şüpheli olduğundan dikkate alınmamalıdır.¹⁶ Böylece Avrupa literatüründe üzengi ile tanışıklığın en eski şahidi Maurikiostur (buna Avrupa dışındaki Akdeniz medeniyet alanları dâhildir). Yazılı kaynakların bildirdikleri de bize kalan güzel sanat eserleriyle çelişmemektedirler. Klasik kültürler alanında bildiğim kadarıyla üzengi ilk defa Mısır orijinli fildişi kabartmalarda görülen süvâri tasvirlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu gibi sanat eserlerinin uzmanı W. F. Volbach adı geçen tasvirlerin târihlerinin 6. yüzyıldan öncesine âit olamayacaklarını söylemektedir.¹⁷

Yukarıda Maurikiosun eserinde Bizans muhârip süvâri sınıfının üzengi kullanmanın gerekliliğinin üzerinde önemle durduğu bahisleri inceledik. Yunanca yazılmış olan askerî tâlimatnâme üzengiden başka bir münâsebetle de bahsetmekte ve burada yazılanlar bu techizât parçasının menşeinin bozkır olduğuna dâir elimize yeni bir delil vermektedir. İlgili bölümde (II 8, 3) imparatorluk ordusunun sıhhiye birimlerinden söz edilmektedir. Bu konuda sıhhiye erinin atının terki kısmında da -kurala aykırı olarak- üzengi bulunması gerektiği denilmektedir. Böylece yaralı askerin savaş alanından atın terkisine konulup uzaklaştırılması mümkün kılınmaktadır. Bu tavsiyeye Maurikios sathî bir gözlem eklemektedir. Buna göre üzengi genellikle eyerin ön kaşının altından, yâni Türk-Avar devri göçebe tasvirlerinin at takımlarında da görüldüğü yerden geçmektedir. Bu konuda Katalin Kóhalmının bir tesbitini¹⁸ zikretmek yerinde olur: “Her iki üzeniği birbirine bağlayan kayış eyer topuzunun önünden geçirilerek at sırtına

¹⁶ Glossarium mediae et infimae Latinitatis conditum a Carolo Du Fresne domino Du Cange ... Editio nova ... a Leopold Favre VII., Niort 1886, 583: “Recens est haec inscriptio quam uti veterem laudarunt nonnulli”. - Totius Latinitatis lexicon ... opera et studio Aegidii Forcellini ... Editio in Germania prima IV., Schneebergae 1835, 172.

¹⁷ W. F. Volbach, Elfenbeinarbeiten der Spätantike und des frühen Mittelalters, Mainz ³1976, 61, 66, Taf. 44 Nr. 77, Taf. 47 Nr. 86b. Bu iki sanat eserinden ilkinde G. De Frankovich'in (Rivista dell'Istituto Nazionale di Archeologia e Storia dell'Arte 11-12 [1963] 124-125) 4. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirmesi kesinlikle çok erkendir (Volbach “Erken tarihlendirme” yazmıştır). Volbach'ın kitabından beni István Erdélyi haberdar etmiştir ki ona teşekkür borçluyum.

¹⁸ A.g.e. 122.

konuluyordu veyâ ön topuz hizasında bağlanıyordu. Bu şekilde süvâri eyer üzerindeyken dizleri epey yukarıda kalıyordu”.

Hemen hemen bir kaç yıl önce antik dünya ilimlerini içeren hatırı sayılır bir ansiklopedide şu cümleler yayınlandı: “Antik Yunan-Roma üzenğiği bilmiyordu.... M. S. 6. yüzyılda ortaya çıkan üzenğinin nereden geldiği tartışmalı bir konudur”.¹⁹ Buna itirâz etmeyi göze alıyorum: Üzenğinin Avarlarla birlikte bozkırdan Avrupaya geldiği şüphe götürmez. Ordu tâlimatnâmesini kaleme alan Maurikiosun kitabında üzenğiden yazılı olarak ilk defa bahsedildiğini görüyoruz. Burada bahis konusu olan bozkırlı çobanlardan müteşekkil bir toplumun insanlığın ierlemesine olan katkısıdır. Bu katkı olmadan batı derebeyliğinin şövalye dünyasının (bu derebeylik sonucunda kapitalizm doğmuştur) ortaya çıkması mümkün olamazdı.

4. Maurikiosun kitabı iki yerde Avar atlarının göğüs zırhlarından bahsetmektedir. Mihăescu'nun metin tenkidi her iki bölümün el yazmalarında birbirlerine uyduğu ve basılı metni kapsadığını ve kodekslerde metinden ayrılan bir okumanın bahis konusu olmadığını söylemektedir. Ama günümüze kadar gelen her iki bölümde de birer çelişki bulunmaktadır. Bir yerde bilhassa eğer savaşa ön safta sürülmüşlerse Bizans özel birliklerinin atlarının göğüs ve boyunları Avarlar örnek alınarak demir veyâ keçeden zırhlarla kaplanmışlardır denilmektedir (I 2, 6). Yazar burada üç alternatiften bahsetmektedir. Göğüs zırhı demir veyâ keçeden olabilir ve Avarları örnek alınarak imâl edilebilir. İkinci metin kısmı (XI 2, 7) Avarlar (ve Türkler) hakkında başka bir şey demektedir: “Yalnızca kendileri zırhlı değil, asillerin de aynı zamanda atlarının göğüsleri demir veyâ keçe ile kaplanmıştı”. İlk alıntıda demir ve keçeden yapılmış zırhın yanısıra Avar örneğine göre imâl edilmiş olması üçüncü varyant olarak gözükürken, ikinci alıntıda Avar (ve Türk) göğüs zırhının malzemesi olarak demir ve keçenin adı geçmektedir. Bu çelişkinin çözümünü ilk alıntının yapılmış olduğu

¹⁹ W. H. Gross, Steigbügel: Der kleine Pauly. Lexikon der Antike V., München 1975, 351.

kısımda Bizanslı müstensihin bir nev'i dittografi* kurbanı olmuş olmasına bağlamak mümkün. Yâhut anlamına gelen ḥ müstensih tarafından iki kere yazılmış olabilir. Yunancada 'ya ... ya' anlamına gelen ḥ sık sık kullanıldığı için müstensih farkında olmadan bu hatâya düşmüş olabilir. Bu düzeltme ile muhtemelen tahrif edilerek nakledilmiş olan Maurikiosun metninin kendi içindeki çelişkiyi bertaraf etmiş olsak bile yazarın tavsiye ettiği keçeden yapılmış göğüs zırhı mı (ki muhtemelen doğru olan bu olsa gerek), yoksa göz önünde bulundurduğu Avarlar örnek alınarak yapılmış göğüs zırhı mıdır? İkinci şık gramer yapısı bakımından pek ihtimal dâhilinde olmamalı. Çünkü *κατὰ τὸ σχῆμα τῶν Ἀβάρων* hemen *ἀπὸ κεντούκλων* tâbirinin arkasından gelmektedir ve metni böyle anlamak da pek mümkün olamamaktadır, zirâ demirden imâl edilmiş göğüs zırhının tavsiye edilmiş olmasına daha Iustinianos (527-565) zamanında yazılmış olan bir Bizans askerî tâlimatnâmesinde raslıyoruz ["Anonymus Köchly" 17, 3].²⁰ Bu kitabın yazarının Avarları misâl göstermiş olması ise imkânsızdır, çünkü Avarlar Iustinianosun son yıllarında imparatorluğun sınır bölgelerinde görülmeye başlamışlardır.²¹

5. Kısaca imâ ettiğim üzere Maurikios eserinde Bizans süvâriyelerinin Avar çadırları gibi çadırlar kullanmalarını da tavsiye etmektedir, çünkü bu çadırlar güzel gözükmelerinin yanında aynı zamanda pratiktirler de. Böylece karşımıza bu tip çadırların nasıl kurulduğu sorusu çıkmaktadır. Kamp hayatının parçası olan bu barınakların belirgin özelliği hakkında F. Aussaresses kendi görüşünü destekleyen bir tefsirde bulunmaktadır.²²

* Bir harf, kelime veyâ cümlelerin yanlışlıkla metni kopya eden tarafından tekrar edilmesi [B. A.].

²⁰ Des Byzantiner Anonymos Kriegswissenschaft (Griechische Kriegsschriftsteller. Griechisch und deutsch ... von H. Köchly und W. Rüstow. II 2.) Leipzig 1855, 106.

²¹ Elbette Avarların aynı malzemelerin Doğu Roma süvâriyelerinin demir göğüs zırhları üzerinde etkili olması tamamen ihtimal dışı bırakılamaz (krş. atların alın koruyucularıyla ilgili yukarıdaki 8. not).

²² F. Aussaresses, L'armée byzantine à la fin du VIe siècle d'après le Strategicon de l'Empereur Maurice, Bordeaux 1909, 58: "La tente romaine était carrée; la turque ronde, en feutre ou même en soie rouge. Gloss, de Bale: τὸ σφερικὸν διατεταμμένον ὕφασμα. Suidas τένδα παρ' ἡμῖν οἰκία ἐκ λίνου." Ayrıca bkz. R. Grosse, Römische

Alışlagelmiş Roma asker çadırlarının şekli dörtgen iken²³ Türkler ve Avarlar dâire şeklinde çadırlar kullanıyorlardı. Dâire şeklinde olan çadırların rüzgara dayanıklılığı düz satıhla sınırlı dörtgen çadırlara nazaran daha fazlaydı. (Arkeolojik bulgular göçebelerin daha İskitler devrinden beri yaygın bir tarzda yuvarlak çadır kullanmayı bildiklerini göstermektedir.)²⁴ Bizans askerî el kitabının yazarına göre Avar çadırlarının bir özelliği de daha avantajlı bir tarafının olmasıdır. István Fodor arkeoloji, tasvir sanatı ve dil bilimleri ilmî gerçeklerini karşılaştırarak “Avrasya bozkırları göçebelerinin kafes iskeletli yurtlarının kullanımının 4.-7. yüzyıllarda yaygınlaşmaya başlamış olduğu” sonucuna varmıştır.²⁵ Bu tür çadırlar çok rahat taşınabiliyor ve kurulmaları yarım saat bile almıyordu. Maurikiosun eserinde tavsiye ettiği gibi yurt tipi çadırların taklidinin Doğu Roma ordusuna ancak fayda sağlayacağını kabul etmek gerekir.²⁶

Tercümanın Açıklamaları:

Militär-geschichte von Gallienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung, Berlin 1920, 302-303, 307.

²³ Bir önceki (23.) notta Aussaresses’in ve Grosse’nin atf yapılmış olan yazılarına ek olarak ayrıca bkz. V. Chapot, “Tabernaculum”, “Tentorium”: Dictionnaire des antiquités grecques et romaines ... par Ch. Daremberg ... E. Saglio V., Paris (1926) (?), 11-12, 116-119; Lammert, Tabernaculum: Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung ... von G. Wissowa IV A 2. (Stuttgart 1932), 1873; Lambertz, Papilio: Paulys Realencyclopädie ... XVIII 3. (Stuttgart 1949), 978-979; A. R. Neumann, Tabernaculum: Der kleine Pauly. Lexikon der Antike V., München 1975, 479.

²⁴ B. N. Grakow, Die Skythen, Berlin 1978, 67.

²⁵ Alıntı István Fodor’un baskıda olan makalesindedir: “Régészeti adalékok lakáskultúránk történetéhez” (Ev kültürümüzün tarihine arkeolojik katkılar). Makale “Népi Kultúra – népi társadalom” dergisinde yayımlanacaktır. Henüz yayımlanmamış makalesinin metnini kullanmama izin verdiği için yazara teşekkür ederim. Ayrıca krs. I. Fodor, Altungarn, Bulgarotürken und Ostslawen in Südrussland (Opuscula Byzantina IV.), Szeged 1977, 67-69.

²⁶ Maurikios’un metninin incelenen bu parçasının söz konusu yorumlanması ayrıca A. v. Gabain’in görüşüyle benzeşmektedir; ona göre makas biçimli yurtlar 756’dan önce, büyük ihtimalle Avrasya bozkırlarının Türk-Avar çağında geliştirilip kullanılmıştı.

a) Makâle burada bitiyor. Aslı Macarca olan yazı Almancaya çevrilmiş, ben de Almancadan Türkçeye çevirdiğim için tâbir yerindeyse yazı biraz tavşanın suyunun suyu oldu. Almanca tercüme de biraz zorlanarak yapılmış olsa gerek, çünkü bir iki yerde hata var. Fakat bu makâlenin önemini azaltmıyor. Samuel Szádeczky-Kardoss'un sâdece Avarlar hakkında yazdığı makâle sayısı Internette bulabildiğim kadarıyla tam 31. Walter Pohl'un Avarlar hakkında aslı Almanca olup 1988 yılında ilk defa Münihte yayınlanan *Die Awaren: Ein Steppenvolk im Mitteleuropa, 567-822 n. Chr.* (3. basım 2015), Verlag C. H. Beck oHG, München 2015, adlı kitabının İngilizceye çevrilip 2018 yılında *The Avars: A Steppe Empire in Central Europe 567-822* adıyla Cornell University Press tarafından yayınlanan nüshasında yalnızca kaynaklar 60 sahife tutuyor. Kaç kaynak verilmiş saymaya gerek görmedim, ama içlerinde bir tane Türk adına raslamadım.

Geçenlerde *Turán, İlim Fikir ve Medeniyet Dergisi Sayı 36/2018* adlı bir dergi elime geçti. [Burada Turan kelimesinin neden Turán diye yazıldığı veyâ İlim ve Dergisi kelimelerinden sonra neden virgül konulmadığının hangi fikre hizmet ettiğini sorgulamayacağım, yeri burası değil. Buradan naklettiğim bilgilerdeki imlâ da bana âit değildir]. Derginin bu sayısında (s. 123-128) Erhan Karaoğlan ve Ali Gezginci tarafından hazırlanmış olan bir *Türkiye'de Yapılmış Olan İskit/Saka Çalışmalarına Dair Bir Bibliyografya Denemesi* var. Deneme kısımlara ayrılmış. A) İskit/Sakalara Dair Yapılmış Çalışmalar (9 adet) B) İskit/Sakalara Dair Bilgi İçeren Çalışmalar (13 adet) C) Tez Çalışmaları (16 adet) D) Makale Çalışmaları (54 adet). Toplam 92 adet. Bunlardan sâdece bir tanesinde Avar adı geçiyor. Benim asıl garibime giden de yazarların deneme girişinde yazdıkları. Şunu diyorlar:

“İskit/Sakalar mevzusu Türklerin köken mevzusu araştırmalarında büyük önemi haizdir; fakat bu kadar büyük bir önemi sinesinde barındırmasına rağmen, Türkiye’de yapılmış olan çalışmalar, Türkiye dışında yapılmış olan çalışmalara karşılık yüzeyseldir. Bu araştırmaların yüzeysel kalmasında, alanın zorluğu, kaynaklara erişimin sıkıntılar ihtiva etmesi, disiplinler arası çalışmaların meşakkatli bulunması gibi muhtelif

problemler sunularak, İskit/Sakalar ile ilgili araştırmalara pek yönelinmemiştir. Ancak yabancı literatürler tarandığında Avrupa ve sair Türkiye dışındaki üniversitelerde araştırmacıların bu problemleri hiçe saydığıının ve ne derece zengin eserler ürettiğinin şâhidiyiz. Buna nazaran Türkiye'deki çalışmalarının eksikliğinin ya da fazlalığının belirlenmesi adına, böyle bir çalışmayı yapıp, bizim için önem arz eden bu mesele üzerine binâ edilmiş çalışmaların bir genel haritasını çıkarmak temel gayemiz olmuştur”.

“Bu araştırmaların yüzeysel kalmasında, alanın zorluğı, kaynaklara erişimin sıkıntılar ihtiva etmesi, disiplinler arası çalışmaların meşakkatlı bulunması gibi muhtelif problemler sunularak” gibi mâzeretlerin düz Türkçesi ‘biz tembeliz, mâzeret uydurmakta üzerimize yoktur, üstelik kendi dilimizde doğru dürüst yazamazken bir de yabancı dil mi öğreneceğiz’dir. Bir yandan Avrupa ve sair Türkiye dışındaki üniversitelerde araştırmacılar bu gibi problemleri hiçe sayıyor deyip ardından bin dereden su getirmek akademik hayatta kabul edilemez. Yapılacak iř bence Avrupalı ve diğeri yabancı araştırmacıların neden bu ve benzeri mâzeretlere başvurmadıklarını öğrenmek olmalı. İlmî ciddiyet bunu icâb ettirir.

b) Aşağıdaki Avar atlısı tasviri 1. paragrafın son kısmında bahsi geçen özellikleri taşımaktadır. Ufak bayraklarla süslenmiş süvâri mızrakları; dize kadar uzanan ve enseyi koruyan yakalı göñlek [göğüslük, burada zırh anlamında kullanılıyor B. A.] ve atlar için bir nev’i göğüs koruyucu zırh.

c) Maurikios Bizans ordusunda savaş atlarının da süslenmesini şu sözlerle tavsiye etmektedir: “Kuyruk kayışına dört püskül ... bir püskül atın çenesinin altına”. Köhalmi göçebe atlısının tasvirlerine dayanarak hemen hemen aynı şeyleri yazmaktadır. “Kuyruk kısmından sarkan püsküllerden başka bir püskül de çene altında, başlık takımından sarkabiliyordu”.

Bu tasviri kullanmam için iznini aldığım Tilla Deniz Baykuzu Hoca Hanıma çok teşekkür ederim. Resim Ming dönemine âit Zhou Quan adında bir ressamın 'Sülün Oklama' adlı çalışması. Sarayda resim eğitimi almış olan Zhou Quan'dan zamanımıza kadar gelen tek resim. Zhou Quan 1457den 1487ye kadar resim okulunda kalmış. Burada dikkatimi çeken Maurikios ve Kóhalmi'nin târif ettikleri atları süsleyen kuyruk ve çene püsküllerinin de bu resimde görülmeleri. M. S. 600ler ile 1450ler arasında 8 asırdan fazla bir zaman olmasına rağmen hemen hemen aynı tarz takımların kullanılıyor olması tesâdüf olamaz. Değişen tek şeyin burada kuyruk kısmından püskül değil de kayış sarkıyor olması. Bu süslemelerin Çinlilerden mi kuzey halklarına geçtiği yâhut kuzey halklarından mı Çinlilere geçtiğini bilmiyorum. Benim alanım değil.

d) Maurikios seçme askerlerin atlarının techîzâtından bahsederken atın alının mâdenî bir parça ile korunmasını tavsiye etmektedir ve Kóhalminin gözlemlerine göre çağdaş tasvirlerde bozkır süvârisinin

savaş atının alnı maskeye benzer özel bir mâdenî madde ile kaplıdır. Aşağıdaki resmi Erhan Göksunun Ötüken Yayınları tarafından 2008de neşredilen Türk Kültüründe Silah isimli kitabınının 243. sayfasından aldım. Bu güzel çalışmayı herkese tavsiye ederim. Bu ve benzeri at başlık zırhlarına Türklerin ne isim verdiği hakkında maalesef bir kayda raslamadım.

e) Göçebelerde örgülü [Türkçesi “kübe”, birbirine geçirilmiş ufak mâdenî halkalar] zırhlar veyâ göğsü örten mâdenî levhalar bulunmaktaydı. Bunlara misâl olarak aşağıdaki tasvirleri gösterebiliriz.

